

V I N T A G E

James Oscar Noyes (n. Niles, NY, 1829, d. New Orleans, 1872) se naște într-o familie coborâtoare din primul val de coloniști și în care vocația de pastor reformat este o tradiție; unul dintre strămoșii săi se numără printre întemeietorii Universității Yale. Absolvă medicina la Harvard în anul 1853, apoi vizitează Europa, continuându-și studiile la Viena. Spirit însetat de cunoaștere și de aventură, pornește în 1854 în călătorie spre teatrul Războiului Crimeii, evenimentul de prim-plan al epocii. Asemenea multor aventurieri occidentali, se alătură forțelor otomane la București, la recomandarea lui Stephen Bartlett Lakeman (Mazar pașa), și este înrolat în corpul medical al armatei lui Omer pașa. Călătoria sa prin Orient îl poartă prin marea tabără aliată de la Varna, apoi la Constantinopol, prin Anatolia până în Egipt. Este corespondent din Turcia, Palestina și Egipt pentru mai multe publicații, printre care *New York Tribune* și *Detroit Free Press*. La întoarcerea în Statele Unite devine proprietarul și editorul-șef al prestigioasei reviste culturale newyorkeze *Knickerbocker*. La începutul Războiului de Secesiune este corespondent de front pentru Associated Press, apoi se angajează în afacerile cu furnituri militare. După război se stabilește la New Orleans, unde îndeplinește diverse funcții administrative importante; devine membru al Academiei de Arte și Științe din New Orleans. În afară de volumul de față și de publicistica culturală, lasă un volum intitulat *The Gipsies: Their Origin, History, and Manner of Life* (1858).

ROMÂNIA
ȚARĂ DE HOTAR
ÎNȚRE CREȘTINI ȘI TURCI

CU AVENTURI DIN CĂLĂTORIA PRIN
EUROPA DE RĂSĂRIT ȘI ASIA DE APUS

DE

JAMES O. NOYES
CHIRURG ÎN ARMATA OTOMANĂ

Traducere din engleză și note de
EUGEN POPA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Radu Gârmacea
Coperta: Ioana Nedelcu, acuarelă și peniță după o gravură
de Constantin Guys (*Debarcader la Calafat, 1854*)
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cecilia Laslo
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru, Carmen Petrescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

*Roumania: The Border Land of the Christian and the Turk,
Comprising Adventures of Travel in Eastern Europe and Western Asia.*
By James O. Noyes, M.D., surgeon in the Ottoman army.
New York: Rudd & Carleton, M.DCCC.LVIII

© HUMANITAS, 2016, pentru prezenta ediție românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Noyes, James O.

România, țară de hotar între creștini și turci:
cu aventuri din călătoria prin Europa de Răsărit
și Asia de Apus / Noyes James O.; trad., note: Eugen Popa. –

București: Humanitas, 2016

ISBN 978-973-50-4868-6

I. Popa, Eugen (trad.)

94(498)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

CUPRINS

NOTA EDITURII	7
PREFAȚĂ	21
I. UNGARIA	23
II. VIAȚA ÎN SERBIA.	47
III. PORȚILE DE FIER	58
IV. CU VAPORUL ÎN JOS PE ISTRU	69
V. TRAIUL DACO-ROMANILOR DE RÂND	93
VI. RACILE ALE ORAȘULUI ȘI RACILE ALE SATELOR	113
VII. DACO-ROMANII	127
VIII. BISERICA GREACĂ	151
IX. O CĂLĂTORIE DE NOAPTE PRIN ROMÂNIA	166
X. SILISTRA	196
XI. HOINĂRELI PRIN BULGARIA	218
XII. TRADIȚII TURCEȘTI	229
XIII. VIAȚA ÎN BULGARIA.	238
XIV. EUXINUL ȘI BOSFORUL	257
XV. STAMBULUL	277
XVI. ZIDURILE CONSTANTINOPOLEI	296
XVII. ASIA	305
XVIII. ISLAMUL	326
XIX. MUSULMANI ȘI NEMUSULMANI	338

NOTA EDITURII

Războiul Crimeii (1853–1856), de la a cărui încheiere se împlinesc 160 de ani, este nu doar evenimentul istoric cel mai important din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ci și evenimentul care creează premisele și condițiile pentru existența României moderne. Este, de asemenea, primul eveniment care interesează opinia publică din toate țările Europei, datorită unui cumul de evoluții sociale și tehnologice. Există acum o clasă burgheză semnificativă, interesată de actualitatea politică, precum și o presă de mare tiraj, care poate folosi pentru prima oară corespondențele transmise rapid, prin telegraf sau prin serviciile poștale. Calea ferată și mașina cu aburi fac posibilă călătoria rapidă și relativ ieftină pe uscat sau pe apă, iar reproducerea tipografică a litografiei detaliate și mai ales fotografia îi aduc parizianului, londonezului sau chiar bucureșteanului abonat la gazeta austriacă lumea întregă în fața ochilor. Războiul Crimeii marchează profund conștiința contemporanilor și a generațiilor

următoare. Este o conflagrație continentală în toate sensurile, despre care s-a vorbit apoi ca despre ultimul conflict în care au mai funcționat legile galanteriei războinice, dar și ca despre o prefigurare a Primului Război Mondial – prin amploare și întindere, prin numărul trupelor și, mai ales, prin cel al victimelor, prin noile tactici militare și noile tehnologii folosite. Acum iau naștere războiul modern de poziții și medicina militară modernă, iar vaporul și calea ferată încep să participe la efortul logistic; tot acum apare fotoreporterul de război – iar meritul pionieratului îi revine lui Carol Popp de Szathmári.

Războiul Crimeii trebuia să asigure stabilitatea Europei, rezolvând „chestiunea orientală“: supraviețuirea unui Imperiu Otoman tot mai slăbit era esențială pentru stăvilirea expansiunii agresive a Rusiei, care amenința interesele puterilor occidentale. În discursul european acest conflict se punea în termenii luptei dintre civilizație și barbarie.

În vara anului 1853, armatele țarului trec Prutul și ocupă Principatele, declanșând astfel ostilitățile. Urmează o serie de confruntări între otomani și ruși în jurul fortificațiilor dunărene, cunoscută drept „Campania Dunării“; forțele ruse sunt respinse, apoi, la intervenția Austriei, care amenință să se alătore aliaților (Imperiul Otoman, Franța, Regatul Unit și Regatul Sardiniei și Piemontului), se retrag din Principate, în vara anului 1854, luând cu ele tot ce găsesc și lăsând în urmă un teritoriu devastat. Teatrul de operațiuni se mută la Marea Baltică, unde o flotă aliată atacă fortificațiile portuare ale Rusiei, și mai ales la Marea Neagră, pe apă și pe uscat. Câteva mari bătălii desfășurate în Crimeea, în care rușii sunt înfrânți de forțele expediționare aliate, duc la asediul Sevastopolului, care durează aproape un an și este susținut logistic din marile tabere militare de la Varna și de la Constantinopol. Căderea orașului, la 9 septembrie 1855, înseamnă pentru Rusia înfrângerea definitivă

și pune capăt războiului. Alianții distrug flota rusă și baza ei de la Marea Neagră.

Consecința directă a Tratatului de la Paris din 1856, care stabilește condițiile păcii, și a aranjamentelor politico-diplomatice ulterioare între cancelariile europene este ieșirea Principatelor Române de sub protectoratul rusesc – primul pas spre împlinirea aspirațiilor generației de la 1848 – și abolirea Regulamentelor organice, în vederea unei reorganizări politice și sociale care să permită existența unor state românești viabile, sub suzeranitate otomană, dar cu o autonomie garantată de marile puteri: un tampon în calea ambițiilor Rusiei. Comisarii europeni vin să ia act de starea de spirit a muntenilor și moldovenilor, iar petițiile populației sunt formulate în divanurile ad-hoc. La dezbaterile și ezitățile din capitalele europene cu privire la diverse soluții de compromis românii vin cu o rezolvare neașteptată: uniunea personală prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca principe domnitor. În câteva luni, principele își impune în funcții colegii de generație, pentru a așeza în instituții moderne cele două provincii încremenite de secole la marginea Europei și la marginea Imperiului Otoman. În mai puțin de trei ani, Principatele Unite devin România și obțin recunoașterea „deplinei uniri“ și în cancelariile apusene, și la Constantinopol.

În această perioadă, mărturiile, descrierile și analizele din Apus despre Țările Române devin dintr-odată foarte numeroase. Se poate vorbi despre o avalanșă de știri și relatări din periodice, volume monografice și cărți de călătorie. Explicația se găsește într-un concurs de împrejurări istorice.

Este, pe de o parte, efectul propagandei desfășurate în Occident de studențimea și emigrația moldovalahă, care intră în cercurile intelectuale și politice și în saloanele din marile capitale, mai ales de la Paris. Sunt atrași de partea

cauzei naționale a românilor literați, istorici, publiciști și oameni politici.

Este, apoi, numărul mare al occidentalilor care trec prin părțile noastre, spre teatrele de bătălie sau spre Constantinopol. După călătoria obligatorie în Italia din primele decenii ale epocii romantice, elitele europene din era victoriană descoperă fascinația Orientului – și trebuie spus că în percepția lor Orientul începe la est de Viena. Este un tărâm al insolitului și al aventurii, unde călătorul caută și vestigiile Greciei antice, pe care o cunoaște în amănunt din anii de școală, și pitorescul, opulența, misterele din *O mie și una de nopți*. Imperiul Otoman deschide acum larg porțile Orientului pentru europeni, încercând să ardă etapele pentru a recupera secolele de întârziere tehnologică și mai ales socială. Pe lângă călători, nenumărați europeni, dar și americani, își găsesc aici un rost – ca ofițeri (până la gradul de general), medici, profesori, ingineri de orice fel. Este epoca în care elitele otomane, în frunte cu pașalele și cu sultanul, vorbesc în saloane limba franceză, traduc din clasicii literaturii europene și își construiesc teatre – private – pentru care aduc artiști italieni, îndepărtându-se tot mai mult de oamenii de rând, care trăiesc într-o realitate socială de tip medieval, reglată strict de relațiile tradiționale și de preceptele religioase.

De Războiul Crimeii se leagă strâns, de altfel, fenomenul turismului de război. Scriitori, artiști, aventurieri solitari sau grupuri numeroase de curioși pornesc în călătorie pentru a vedea scenele unor bătălii recente sau chiar pentru a asista la lupte. Un exemplu în acest sens la noi este Vasile Alecsandri, martor la asediul Sevastopolului.

Cel mai important însă este că Dunărea de Jos, cu fortificațiile sale, Bucureștii, Iașii, Principatele și moldovalahii sunt realități care apar dintr-odată în paginile ziarelor europene – și americane – atunci când se transmit știrile de la

război sau când se dezbate „chestiunea orientală“; iar aceste realități sunt complet necunoscute publicului. Or călătorii se grăbesc să-și publice relatările și observațiile tocmai fiindcă știu că răspund unei curiozități a momentului și sunt siguri că-și vor găsi auditoriul.

James Oscar Noyes este primul american care publică un volum despre spațiul românesc. După absolvirea medicinei la Harvard, petrece un an în Europa pentru a-și desăvârși educația – și pe cea medicală, și pe cea socială. Anul 1854 îl prinde la Viena, de unde pornește spre marele eveniment al vremii, hotărât să viziteze „acel misterios Orient“. Urmează drumul clasic pe Dunăre, cu vaporul până la Ruse, de unde trece la Giurgiu. La București îl cunoaște pe ofițerul britanic care, sub numele de război Mazar pașa, fusese numit guvernator al orașului. Acesta îi obține imediat o poziție de medic în armata otomană (o poziție mai degrabă formală, se pare). De aici înainte, îmbrăcat în uniformă și cu hârtie de liberă trecere la mână, tânărul american își continuă călătoria pe urmele războiului – și descrie de fiecare dată câmpurile de bătălie, distrugerile, fortificațiile, oamenii care se duc sau se întorc de la lupte – până la tabăra de la Varna, de unde se imbarcă spre Constantinopol. Relatarea din volumul de față se oprește în acest punct. Curiozitatea îl va purta însă pe autor mai departe, prin Anatolia și Țara Sfântă până în Egipt, iar din orașele de pe drum va transmite corespondențe pentru presa britanică și americană. În 1856 se va fi întors în Statele Unite.

Noyes dă la tipar memorialul din Orient în 1857, conform mențiunii de pe versoul paginii de titlu. Volumul *Roumania: The Border Land of the Christian and the Turk, Comprising Adventures of Travel in Eastern Europe and Western Asia* – „by James O. Noyes, M.D., surgeon in the Ottoman army“ –, conținând 520 de pagini de text și 26 de planșe, apare la

editura Rudd & Carleton din New York, cu anul 1858. Din ansamblu, strict despre spațiul românesc sunt 182 de pagini, cu anticipări și reluări și în restul volumului. Este spațiul cărui i se dedică cele mai multe pagini, mai multe chiar decât Constantinopolului – însă este vorba doar de o treime din volum. De ce a ales autorul acest titlu pentru carte, iar nu un titlu mai general, în care accentul să cadă pe Orient sau pe Turcia Europeană, cum i se spunea în epocă întregii părți europene a imperiului, cuprinzând și Țările Române? Cel mai probabil pentru că *România* este în momentul publicării un titlu mai atractiv, întrucât presa ține publicul la curent cu demersurile diplomatice legate de statutul Principatelor și cu alegerile pentru divanurile ad-hoc, anulate și reluate în urma unor abuzuri, trădări, operațiuni secrete și răsturnări de situație la fața locului, dar mai ales în urma jocurilor de putere dintre Anglia, Franța, Austria, Înalta Poartă și Rusia. Această alegere a titlului este grăitoare în ceea ce privește interesul Occidentului față de spațiul românesc la acel moment.

Volumul este o mărturie prețioasă din mai multe puncte de vedere. În primul rând are pentru noi o valoare documentară nemijlocită. James Noyes vede locuri și cunoaște oameni, face observații și povestește întâmplări pe care le-a trăit. Dar cel puțin la fel de interesant și de semnificativ este astăzi modul în care pune în scenă spațiul românesc. Experiența sa directă este fundalul pe care călătorul american îl populează cu descrieri antropologice – obiceiuri, tradiții, moravuri, credințe – și cu evocări istorice și culturale pe care le-a citit în volume recent apărute, în engleză, franceză sau germană. Un taraf de lăutari țigani de la un han unde poposește îi dă prilejul să insereze în text *Miorița*, care tocmai apăruse la Paris în traducerea lui Jules Michelet – dar pe care el o pune în gura unui tovarăș de drum. Un alai de nuntă întâlnit, poate, pe același drum este o ocazie de a

prelua descrierile etnografice ale lui Ion Voinescu II dintr-un volum apărut tot la Paris în 1855. Parte din surse le menționează, în treacăt, începând chiar din prefață, unde enumeră cei câțiva autori cu care pornește la drum¹. Despre celelalte dă uneori doar câte un indiciu vag sau pur și simplu le topește în propriul text. Este un obicei curent în epocă, insuficient investigat, din păcate, de istoriografia noastră.

O asemenea cercetare critică a scrierilor călătorilor străini ar releva nu doar circulația informațiilor pe care ni le dau aceștia ori inerentele distorsiuni, ci și nucleele de interes sau așteptările pe care le au atunci când ne vizitează – și, mai important încă, orizontul de așteptare al cititorilor din epocă. Documentarea lui Noyes este impresionantă. A citit cam tot ce se putea citi la vremea sa despre Principate și despre Transilvania, invocă relatările lui Lamartine și antologiile de folclor ale lui Vuk Karagici atunci când vorbește despre Serbia (pe primul îl amintește, pe cel de-al doilea nu), i-a studiat pe clasicii orientaliști și culegerile de legende islamice. Notele traducătorului din prezenta ediție încearcă să elucideze unele dintre izvoarele autorului și, de asemenea, precizează, acolo unde a fost identificată, sursa numeroaselor citate sau parafrazări din text, nu doar pentru a aproxima valoarea documentară a unor informații, ci și pentru a da cititorului de astăzi o imagine a cuprinderii culturale pe care o putea avea un tânăr de 25 de ani din secolul al XIX-lea.

¹) M. [Jean-Marie] Chopin, *L'Univers pittoresque: Histoire et description de tous les peuples; de leurs religions, mœurs, coutumes et industries: Provinces Danubiennes et Roumaines: Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie*; M. [Abdolonyme] Ubcini, *Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie*, Paris, 1856; J. Boldenyi (ed.), *La Hongrie, ancienne et moderne: Histoire, arts, littérature, monuments*, Paris, 1851; [Jean]-A[lexandre] Vaillant, *La Roumanie, ou Histoire, langue, littérature, orographie, statistiques du peuple de la langue d'or, Ardialians, Vallaques et Moldaves, résumés sous le nom de Romans*, Paris, 1844.

Proaspătul absolvent de medicină este un om de solidă cultură clasică și cu vaste cunoștințe istorice. Istoria medievală sau modernă a Lumii Vechi, geografia, literatura modernă sau contemporană îi sunt de fiecare dată la îndemână. Întreprinde excursuri frecvente în Antichitatea greco-romană, unde se simte ca acasă – excursuri care nu plictisesc, ci informează și cultivă. Face comparații și stabilește legături convingătoare între tezaurul clasic și observațiile din prezent, nu pentru a epata sau pentru a face paradă de erudiție, ci pentru că acesta este în mod intim teritoriul său cultural de referință: „Pentru prima oară în viață m-am simțit cu adevărat pe teren antic, și gândurile îmi erau ușoare și pluteau precum roua tremurândă a valului pontic. E adevărat, văzusem locul în care acostaseră triremele romane pe malurile Britaniei și traversasem provincii punctate cu tabere și orașe romane, dar valurile înspumate ale Euxinului fuseseră înfrânte de prova corăbiei Argo, în timp ce expediția lui Cezar și perioada cuceririi romane au fost ca ieri în comparație cu fabuloasele vremuri ale argonauților [...]. Navigând de-a lungul anticei coaste a Moesiei, m-am simțit pătruns pentru prima dată de legătura cu Antichitatea și de miturile ei.“

Din toate acestea, James Oscar Noyes reușește să țesească o scriitură densă și variată, în care reportajul literar se împletește fericit cu evocarea istorică și culturală, fără a fi vreun moment didactic și fără a cădea în naivități. Unele dintre paginile sale (descrierile pontice, de pildă) își pot găsi oricând locul într-o antologie a memorialului de călătorie romantic. Remarcabile, de asemenea, sunt intuițiile sale istorice și politice. Cadrul său ideologic de referință este democratismul american de sorginte protestantă – de aici vin și atitudinea sa antimonarhică, anticlericală, antiaristocratică, și aprecierile față de manifestările culturale și religioase pe care le întâlnește. Este însuflețit de credința

în progres, caracteristică pentru secolul său. Privirea sa este empatică, nuanțată, tolerantă, lipsită de multe dintre prejudecățile la care ne-am putea aștepta – și pe care le întâlnim la alți călători străini ai epocii.

Prin amploarea documentării și prin diversitatea surselor, prin valoarea observațiilor directe – din mijlocul evenimentelor și al locurilor unde se scrie istoria epocii –, prin descrierea spațiului valah în contextul geografic, politic și cultural mai larg din care acesta face parte, se poate spune că volumul de față este o sinteză asupra spațiului românesc din perspectivă occidentală, într-un moment de importanță crucială pentru istoria noastră: momentul în care România începe să existe pe harta lumii.

La noi, memoriile de călătorie ale lui J.O. Noyes au făcut de-a lungul timpului obiectul unor semnalări sporadice în articole de presă, precum și al unor subcapitole din două lucrări de specialitate: Paul Cernovodeanu și Ion Stanciu (*Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până la 1859*, Editura Academiei R.S.R., București, 1977, pp. 147–154) rezumă capitolele referitoare la România, fără a investiga sursele lui Noyes și părând a considera informațiile și textele etnografice sau povestirile istorice pe care le redă acesta drept relatări directe de călătorie. Dumitru Vitcu (*Relațiile româno-americane timpurii: Convergențe–divergențe*, Albatros, București, 2000, pp. 55–65) rezumă și el segmentul românesc al volumului, amintind în treacăt despre sursele de documentare ale autorului, dar fără a cerceta acest aspect. Foarte interesantă este însă aici menționarea recenziei din periodicul *The Northern American Review* din Boston, numărul din aprilie 1858, care reproșează autorului lipsa unei discuții despre problema de actualitate a momentului, și anume unirea Principatelor – starea de spirit a românilor,

situația din Moldova etc. –, ceea ce arată limpede nivelul de informare al opiniei publice americane și orizontul de interes pe care vine cartea lui Noyes.

Fragmente mai ample din cartea lui J.O. Noyes au fost traduse de Adrian-Silvan Ionescu în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI (1852–1856), Editura Academiei Române, București, 2010, pp. 200–232, cu o foarte bună prezentare biografică și critică și cu indicații utile despre receptarea volumului la noi.

Informații biografice despre James Oscar Noyes se găsesc în James Grant Wilson, John Fiske (eds.), *Appleton's Cyclopaedia of American Biography*, vol. IV, D. Appleton and Company, New York, 1888, p. 543, reluate în LaVerne W. Noyes, *Descendants of Reverend William Noyes, Born, England, 1568...*, editura autorului, Chicago, 1900, pp. 21–22.

Traducerea de față este fidelă și păstrează registrul lexical din original (neologisme, arhaisme, termeni neutri). În general s-a păstrat scrierea cu majuscule acolo unde pare a indica o opțiune a autorului. Cuvintele și expresiile în limbile română, sârbă, bulgară, turcă etc. tipărite cu cursive apar ca atare în original, de cele mai multe ori în grafii aproximative; în traducere s-a adoptat forma corectă cea mai apropiată de original. În același mod s-a procedat în privința numelor proprii de persoane sau locuri. Pentru cuvintele turcești s-a adoptat grafia contemporană acolo unde grafia autorului era prea îndepărtată de transliterarea curentă în epocă (limba turcă fiind scrisă cu caractere arabe până în anii 1920). Traducătorul îi mulțumește doamnei Anca Popescu pentru identificarea unor cuvinte turcești și pentru lămurirea unor noțiuni de civilizație islamică.

Cele câteva note ale autorului au fost marcate, ca în original, cu asterisc. Notele traducătorului aduc precizările istorice strict necesare, elucidează sumar anumite contexte

acolo unde este cazul, îndreaptă unele inadvertențe de informație din text și încearcă să identifice sursele. Traducătorul le mulțumește doamnei Viorica Nișcov și domnului Ion Talos pentru unele lămuriri folcloristice. Editura și traducătorul au decis să elimine unele digresiuni și anecdote care nu mai sunt relevante pentru cititorul de astăzi; ele au fost marcate prin indicarea între paranteze drepte a paginilor la care se găsesc în ediția originală și au fost rezumate în notă.

Cele 26 de ilustrații din ediția originală sunt, în mare parte, reproduceri – din paginile unor publicații – ale unor gravuri realizate în anii 1840 de Charles Doussault și Michel Bouquet, destul de bine cunoscute astăzi publicului de la noi. Editura a ales să illustreze această traducere cu litografii apărute în cea mai mare parte în presa vremii, în special în *Illustrated London News* – care dedică adevărate dosare evenimentelor de la Dunăre, Constantinopolului și Crimeii –, în anii 1853–1855, litografii care în mod cert i-au fost cunoscute autorului. Merită precizat că presa occidentală din timpul Războiului Crimeii reia unele dintre lucrările din deceniul anterior ale lui Doussault și Bouquet, pentru a ilustra portul românesc și peisaje sau monumente din Principate. Unele dintre acestea au fost incluse și în paginile de față. Printre ilustrații figurează și o gravură de Thomas Allom, pe care autorul a cunoscut-o dintr-un volum pe care l-a avut sub ochi. Legendele imaginilor sunt succinte, fără explicații suplimentare, în stilul celor din presa vremii. În ansamblu, materialul iconografic din prezenta ediție urmărește să dea cititorului de azi o imagine a locurilor și evenimentelor pe care le descrie James Noyes așa cum au fost văzute – sau imaginate – de cititorul epocii sale.

R.G.

ACEST VOLUM
ESTE DEDICAT CU RESPECT LUI
WESLEY SMEAD, ESQ.,
DIN CINCINNATI, OHIO
DE CĂTRE
PRIETENUL ȘI TOVARĂȘUL SĂU DE CĂLĂTORIE
PRIN ORIENT.

PREFAȚĂ

ÎN CEL DE-AL DOILEA AN AL ULTIMULUI RĂZBOI RUSO—TURC, autorul a întreprins o călătorie, al cărei rezultat este acest volum. Scopul său a fost de a da o imagine adevărată a vieții cotidiene a oamenilor printre care a călătorit, și în special a poeticelor nații ale Dunării de jos, ale căror nume sunt puțin cunoscute cititorilor americani. Tot ce ține de oameni ne privește pe toți, iar a cunoaște credințele și sentimentele semenilor noștri, a afla cu ce fel de cântece, tradiții și petreceri se delectează ei ne interesează mai mult decât detaliile seci despre conducători sau decât impresiile fugare ale călătorului aflat în trecere.

În pregătirea lucrării, autorul a obținut multe informații istorice din *L'Univers*, de M. Chopin și M.A. Ubcini, din *La Hongrie Historique*, editată de Le Brun, precum și din admirabilele volume ale lui Robert și Vaillant.¹

J.O.N.

New York, 7 septembrie 1857

¹) V. *supra*, p. 13 n. 1.

O FAMILIE VALAHĂ ȘI O FAMILIE DE TURCI
AȘTEAPTĂ SĂ SE ÎMBARCE PE VAPORUL SPRE VIDIN.

CAPITOLUL V

TRAIUL DACO-ROMANILOR DE RÂND

---

*Acuma cred în troglodiții din vechime
De care povesteau Strabon și Herodot,
Căci pretutindeni pe aici, prin vizuini,
Văd oameni-iepure, cârțițe umane.¹*

LA ORA 10 ERAM CU TOȚII PREGĂTIȚI S-O LUĂM SPRE București, capitala Valahiei, la distanță de cinci poște sau patruzeci de mile de Giurgevo. Hangiul, care se târguise pentru transportul nostru, ne-a condus până la un vehicul greoi și hodorogit, la care erau înhămați – sau mai degrabă legați cu niște frânghii lungi – zece căluți bulgărești. Un căpitan francez și unul austriac, un colonel francez care tocmai sosise de la Varna, contele, Aristias și cu mine am luat loc în trăsură șubredă care trebuie să fi fost importată de la Viena în urmă cu un sfert de secol. Ni s-a spus că este infinit mai bună decât mijloacele de transport valahe făcute prin partea locului, însă eu mă îndoiam că vom putea ajunge la București într-un astfel de vehicul. Trei valahi pletoși, de culoarea indienilor Choctaw, cu pălării pleoștite și cu *șube* de oaie pe umeri, au încălecat pe trei dintre cai, au răcnit cât îi ținea vocea, și am pornit la drum pe străzile largi din Giurgevo.

¹⁾ Edward Brown, *A Brief Account of Some Travels*, 1673.

Acestea sunt nepavate și pornesc radial dintr-un spațiu deschis în mijlocul căruia se află primăria, ce seamănă mai mult cu o biserică decât cu o clădire publică.

La marginea orașului, ne-am apropiat repede de ceea ce mai întâi părea să fie cumpăna unei fântâni, dar care se dovedi apoi a fi un fel de barieră.

Surugiii, călăreții noștri, au răcnit din nou și ne-am oprit brusc. Dintr-o gaură săpată în pământ s-a ivit un om și ne-a cerut pașapoartele.

Am rămas împietrit de uimire.

Privind în jur, am observat două-trei ridicături conice ca niște uriașe mușuroaie de furnici, care aveau câte o gaură largă într-o parte.

— Ce-i cu movilele astea? l-am întrebat pe Aristias.

— Sunt casele valahilor, a răspuns el. Țăranii le numesc *colibe*. O să le vedeți peste tot în Principatele Dunărene.

— *Eh bien!* Înțeleg: lemnul de foc e rar în aceste prerii valahe și daco-romanii se îngroapă în sânul Gliei ca să se bucure de căldură!

— *Oui, Monsieur!*

Examinarea pașapoartelor părea c-are să fie complicată, dar a fost scurtată de îndată ce-am scăpat câțiva piaștri în mâna omului de la barieră. *Surugiii* și-au învărtit lungile bice și cavalcada a pornit la goană de-a latul câmpiei, de parc-am fi avut pe urme un escadron de cazaci. Pe pământul negru și gras creșteau buruieni înalte și iarbă aspră de prerie. Pe parcursul primei poște am trecut doar pe lângă un mic lan de porumb. Apoi mi-au arătat în depărtare o moșie a prințului Miloș al Serbiei¹. Caii o țineau tot într-o goană și, în scurt timp, *surugiii* au tras la o adunătură de colibe mize-

¹) Probabil „Palatul din Piatră“ de la Herești, jud. Giurgiu, conac ridicat de cărturarul Udriște Năsturel, mare logofăt, cumnat al lui Matei Basarab. Moșia devine, după 1831, proprietatea familiei Obrenovici, iar construcția se păstrează până în zilele noastre.

rabile numită Frătești, acolo unde rușii opuseseră rezistență iarna trecută. Fură înhămați zece cai odihniți, prinși dintr-o herghelie ce păștea pe câmpul din apropiere. Pe măsură ce înaintam, peisajul era tot mai neregulat. Pe fâșii largi de teren creșteau lăstărișuri, dar ici și colo am trecut pe lângă mici câmpuri de grâu și porumb. Am remarcat câteva locuri în care se opriseră rușii, unde rămăseseră cenușa de la focurile de tabără și adăposturi încropite din crengi. Când și când, *surugiii* păreau să cam cadă pe gânduri, probabil din cauza farmecelor unor fecioare valahe brunete pe care le văzuserăm pe la popasuri. În momentele acestea, pasul cailor se mai domolea, dar imaginea bacșișului promis îi trezea pe rusticii noștri călăreți, iar răcnetele și gesturile lor sălbatice ne făceau să gonim din nou peste prerie. Am întâlnit un număr mare de *harabale* trase de bivoli, îndreptându-se spre Giurgevo. Se întorceau sub steag turcesc din tabăra lui Omer pașa, unde transportaseră bagajul pașei și proviziile armatei. În fața lor, *surugiii* profitară de ocazie ca să-și arate, spre disconfortul nostru, iscusința într-ale călăriei. Căruțașii bulgari își opreau *harabalele* și priveau uimiți la agerii noștri căluți, ce rupeau pământul în copite ca să scape de loviturile de bici ale necruțătorilor valahi.

Doar marile cruci grecești ridicate de-a lungul drumului scăpaseră de distrugerea rușilor. Unul dintre aceste monumente simple marca locul unde, cândva, Mihai Viteazul, un prinț valah, obținuse o mare victorie împotriva turcilor.

Ne-am oprit un ceas în satul Călugăreni, ca să luăm masa. Hanul era plin de valahi cu căciuli frigiene din blană de oaie și de țigani zdrențăroși. Am cerut să fim tratați cu tot ce era mai bun în casă, dar masa mea a fost alcătuită dintr-o omletă tare și o coajă de pâine neagră, însoțite de un lichid respingător care ar fi trecut drept oțet în orice altă parte a lumii, dar pe care l-am plătit drept vin valah.

Chiar în fața hanului, un țigan tăia iezi. După ce tăiasse gâtul unui animal și-l lăsase să sângereze destul, țiganul îi lega strâns o sfoară în jurul gâtului, sub incizie. Apoi, perforând pielea unui membru anterior și punând gura peste înțepătură, după ceva efort reuși să sufle aer sub piele și, spre surpriza mea, umflă iedul până la o dimensiune de două sau trei ori mai mare decât cea inițială. După aceea legă o sfoară în jurul piciorului, reținând aerul suflat înăuntru, și începu să bată vârtos animalul cu un ciomag. N-am priceput scopul, dar măcelarul mi-a explicat că bătaia ar face carnea iedului mai moale și mai delicată.

Câte țări, atâtea obiceiuri!

În timp ce restul grupului lenevea prin apropierea hanului, Aristias și cu mine am dat o raită prin sat. Trecând pe lângă modesta biserică, am privit o clipă înăuntru. Se ținea un soi de proces cu jurați, sub conducerea *popii*, preotul satului, asistat de alte trei persoane numite anual în acest scop.

Unii dintre țărani ne-au invitat să intrăm în cabanele lor rudimentare. Mobilierul era redus, dar peste tot am observat o albie mare de lemn, folosită pur și simplu ca leagăn pentru copii, cadă în ziua de spălat, copaie de frământat în ziua de copt pâine și uneori ca recipient pentru provizii.

Oamenii se delectau cu dansul și muzica, fiind zi de sărbătoare în cinstea unuia dintre sfinții grecești. Acești oameni cu suflet curat sunt foarte blajini unul cu altul, căci, într-adevăr, cei umili sunt pretutindeni. În Moldo-Valahia există din timpuri imemorabile un obicei caritabil de a-i ajuta pe cei săraci, pe cei proaspăt căsătoriți, pe preoți sau orice familie care nu posedă vite ori cai. În zilele de sărbătoare, flăcăii și fetele, bărbații, femeile, copiii se adună ca să muncească pentru cei care nu o pot face singuri. Această muncă se numește *clacă*. În acest fel, familia respectivă este asigurată, chiar dacă membrii ei nu sunt în stare să are ori să semene. În prea multe cazuri, însă, preoții s-au folosit de *clacă* pentru a abuza de bunăvoința credincioșilor lor, iar acest obicei pios

și impresionant i-a ajutat pe boieri să-i prindă pe țărani într-o crudă și odioasă servitute.

Trupe de *lăutari* valahi hoinăresc de la un sat la altul, ca și guzlarii din Serbia sau vechii menestrelți din Europa apuseană, repetând tradițiile naționale pe care oamenii le îndrăgesc așa de mult, acompăniindu-și recitalurile cu melodii simple și emoționante – ba sălbatice precum cântecele de luptă ale haiducilor din munți, ba duioase și proaspete ca idilele ciobanilor valahi.

Daco-romanii, deși sunt în cea mai mare parte un popor analfabet, arată o remarcabilă apreciere pentru natură și frumusețe, ca pentru a așterne un văl peste amintirea nenorocirilor neamului, prin basme și concepții ideale care ne uimesc atunci când vin dintr-o sursă atât de umilă. Valahii numesc pământul „mamă”. O femeie frumoasă e ruptă din soare. Avalanșa e vocea Domnului, munții vorbesc prin eco-uri, iar Calea Lactee este Calea Robilor. „Bine ca-n sânul mamei” e o comparație frecventă la ei, iar „tăcerea e ochiul dracului”.

„Când cânt”, spune Vidra, eroina unei *doine* valahe, „când îmi cânt dulcele cântec de femeie, apele se mișcă, brazii își înclină capetele, dealurile se cutremură și-l trezesc din ascunzătoarea lui pe cumplitul duh al munților”.

„Mihu”, spune altă *doină* sau cântec popular, „Mihu cântă la fluierul său un cântec atât de pătimaș și duios, încât munții îi răspund, vulturii se opresc din zbor ca să-l asculte, pâraiele se opresc din curs, iar mândrele stele sclipesc și mai tare”¹.

Iată mica *doină Trandafirul și soarele*:

„Lumina zilei se ivește la răsărit. O tânără prințesă coboară din grădina sa ca să se îmbăieze în apele argintii ale mării. Albeața mădurelor ei lucește prin vălul ușor care le cuprinde și se oglindește în valurile azurii ca Luceafărul

¹) Vidra, respectiv Mihu copilul, poezii populare culese de Vasile Alecsandri.

pe cerul albastru. Prințesa se lasă încet în apa cristalină. Soarele se oprește în loc, ca s-o privească: se uită la ea cu iubire și-și uită menirea. O dată, de două ori, de trei ori apare noaptea ca să-și întindă sceptrul peste lume. De trei ori găsește soarele nemișcat în drumul său. Stăpânul Universului o transformă pe prințesă într-un trandafir. De aceea își apleacă trandafirul capul și roșește atunci când soarele privește la el.“

Într-un han murdar, unde niște copii de țigani își contorsionau membrele în „zornăiala zglobie a unei tamburine“, am stat câteva minute ca să ascultăm un țăran cântând faimoasa baladă *Miorița*, al cărei conținut l-am aflat de la Aristias.

„Pe o coastă de munte, loc minunat ca la porțile Raiului, coboară spre vale trei turme de oi, mânate de trei păstori tineri: unul dintre ei este un locuitor al câmpiilor Moldovei, altul este unгур[ean]¹, iar al treilea – un muntean din Vrancea.

Ungureanul și vrânceanul se sfătuiesc, hotărând să-l ucidă pe însoțitorul lor la apusul soarelui, pentru motivul că acesta este cel mai bogat; pentru că el posedă un număr mai mare de oi mai cornute, cai mai bine învățați și câini mai zdraveni.

Timp de trei zile, o oiță cu lâna albă și mătăsoasă nu mai gustă din iarba de munte. Vocea ei tânguitoare nu conținește.

— Oiță blândă, bucălată și blândă, de ce, de trei zile, îți aud neconținut vocea? Iarba muntelui nu-ți e pe plac, sau vei fi fiind bolnavă? Spune-mi, draga mea.

— Vai, iubite păstor, mână-ți turma la vale. Acolo, acolo e iarbă bună pentru noi și adăpost pentru tine. Stăpâne, cheamă fără zăbavă pe cel mai viteaz și mai puternic dintre câinii tăi, căci unгурeanul și munteanul s-au hotărât să te ucidă la apusul soarelui.

— Drăguța turmei mele, dacă e să pier, spune unгурeanului și munteanului să mă îngroape în stâna de oi, ca să

¹) În orig. *Hungarian*.